

Ιστοριογενή και ιστοριοφανή προσωπεία του Καβάφη

34 ιστοριογενή και 13 ιστορικοφανή προσώπεια στεγάζονται στα 124 αναγνωρισμένα του ποιήματα

Ιστοριογενή προσώπεια : συντίθενται από ιστορικά δεδομένα τα οποία ο Καβάφης αντλεί είτε από μια συγκεκριμένη λόγια πηγή την οποία παραθέτει, είτε από βιβλιογραφία που ενδεχομένως γνώριζε και που δεν παραθέτει (μέρος της μας είναι γνωστό είτε από σχόλια του ίδιου είτε από τον Κατάλογο της βιβλιοθήκης του) .

Ιστορικοφανή προσώπεια: ζουν σε παρελθοντικό χωροχρόνο, εμπλέκονται σε ένα συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός και είναι φορείς μιας συγκεκριμένης ιδεολογίας ή συμπεριφοράς· αυτά τα προσώπεια είτε δημιουργούν έναν διαχρονικό ανθρώπινο τύπο, είτε φωτίζουν/σχολιάζουν μια ιστορική στιγμή αποκαλύπτοντας την ποικίλη και αντιφατική φύση του ανθρώπου.

Γενικές παρατηρήσεις

«Ο Καβάφης περιφρονεί εσκεμμένα τις μεγάλες προοπτικές, τα μεγάλα κινήματα της ιστορίας· δεν προσπαθεί να συλλάβει ξανά έναν άνθρωπο στα βάθη της εμπειρίας του, στις μεταλλαγές και τη διάρκειά του. Δεν ζωγραφίζει τον Καίσαρα· δεν ανασταίνει τον σωρό της ύλης και των παθών που υπήρξε ο Αντώνιος· μας δίνει μια στιγμή από τη ζωή του Καίσαρα, στοχάζεται πάνω σε μια στροφή της μοίρας του Αντωνίου. Η ιστορική του μέθοδος συγγενεύει με εκείνη του Μονταίνιου: αντλεί απ' τον Ηρόδοτο, από τον Πολύβιο, από τον Πλούταρχο, από αφανείς χρονικογράφους της ύστερης Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας ή του Βυζαντίου, παραδείγματα, συμβουλές, κάποτε και ακριβέστατα αφροδισιακά». (Μ. Γουρσενάρ)

Το πρώτο ιστορικό πρόσωπο που απασχολεί τον Καβάφη είναι ο Ιουλιανός («Ο Σταυρός», 1892), ενώ το πρώτο ιστορικό πρόσωπο για το οποίο δημοσιεύει ποίημα είναι ο βασιλεύς Δημήτριος (1906).

Ο ποιητής δημοσιεύει αδιαλείπτως από τον 1918 έως το 1931 ιστορικά ποιήματα, από τα οποία τα περισσότερα δεν τα υποβάλλει σε «διορθωτική εργασία».

Η συγκρότηση των προσωπείων υποτάσσεται στην όλο και πιο σύνθετη ειρωνική ποιητική του, απόρροια της «ανοιχτής» ιδεολογίας του και της αντισυμβατικής του σκέψης.

Η συναφής με την ιστορία αλλά όχι ταυτόσημη, πολιτική υπόσταση της ποίησής του είναι ένα θέμα που απασχολεί αδιαλείπτως την έρευνα από τη θεμελιακή μελέτη του Βρισμιτζάκη «Η πολιτική του Καβάφη», το 1926, και την διευρυμένη οπτική του Γ. Π. Σαββίδη το 1967 («Η πολιτική αίσθηση του Καβάφη») έως την σύγχρονη θεώρηση του Martin Mckinsey, το 1912, μέσα από το φίλτρο της μετααποικιακής θεωρίας.

Ο Βασιλεύς Δημήτριος

*Ὡσπερ οὐ βασιλεύς, ἀλλ' ὑποκριτής, μεταμφιέννεται
χλαμύδα φαιάν ἀντί τῆς τραγικῆς ἐκείνης, καὶ διαλαθῶν
υπεχώρησεν.*

Πλούταρχος, Βίος Δημητρίου

Σαν τον παραίτησαν οι Μακεδόνες	1
κι απέδειξαν πως προτιμούν τον Πύρρο	2
ο βασιλεύς Δημήτριος (μεγάλην	3
είχε ψυχή) καθόλου — έτσι είπαν —	4
δεν φέρθηκε σαν βασιλεύς. Επήγε	5
κ' έβγαλε τα χρυσά φορέματά του,	6
και τα ποδήματά του πέταξε	7
τα ολοπόρφυρα. Με ρούχ' απλά	8
ντύθηκε γρήγορα και ξέφυγε.	9
Κάμνοντας όμοια σαν ηθοποιός	10
που όταν η παράσταση τελειώσει,	11
αλλάζει φορεσιά κι απέρχεται.	12

γ. Αύγουστο 1900, δ. Ιούνιο 1906

Πραγματολογικά σχόλια

Ο Δημήτριος Α΄ ο Πολιορκητής (337-283 π.Χ.) ήταν ένας από τους διαδόχους του Μεγάλου Αλεξάνδρου, κεντρικό πρόσωπο κατά τους αιματηρούς πολέμους που ξέσπασαν γύρω από την επικράτηση στα εδάφη της ανατολικής Μεσογείου μετά το θάνατο του Μακεδόνα στρατηλάτη. Ο Δημήτριος Α΄ κατόρθωσε να ανακηρυχτεί βασιλιάς από τη στρατιωτική συνέλευση των Μακεδόνων το 294 π.Χ. Ο Δημήτριος Α΄ ο Πολιορκητής παρέμεινε στο θρόνο της Μακεδονίας για έξι χρόνια, μέχρι που οι Μακεδόνες στρατιώτες τον εγκατέλειψαν το 288 π.Χ., βαριεστημένοι να πολεμούν για να αυξάνουν την επικράτειά του, και αυτομόλησαν στο αντίπαλο στρατόπεδο, του Ηπειρώτη βασιλιά Πύρρου. Στα 288 π.Χ. τοποθετείται και το επεισόδιο που επιλέγει να παρουσιάσει ο Καβάφης.

«Όχι σαν βασιλιάς, αλλά σαν ηθοποιός, άλλαξε τη βασιλική του φορεσιά με μια σκούρα χλαμύδα και έφυγε κρυφά».

Πλούταρχος

Η δυσαρέσκεια του Σελευκίδου

Δυσारेστήθηκεν ο Σελευκίδης
Δημήτριος να μάθει που στην Ιταλία
έφθασεν ένας Πτολεμαίος σε τέτοιο χάλι.
Με τρεις ή τέσσαρες δούλους μονάχα,
πτωχοντυμένος και πεζός. Ετσι μια ειρωνία
θα καταντήσουν πια, και παίγνιο μες στην Ρώμη
τα γένη των. Που κατά βάθος έγιναν
σαν ένα είδος υπηρέται των Ρωμαίων
το ξέρει ο Σελευκίδης, που αυτοί τους δίδουν
κι αυτοί τους παίρνουνε τους θρόνους των
αυθαίρετα, ως επιθυμούν, το ξέρει.
Αλλά τουλάχιστον στο παρουσιαστικό των
ας διατηρούν κάποια μεγαλοπρέπεια
να μη ξεχνούν που είναι βασιλείς ακόμη,
που λέγονται (αλλοίμονον!) ακόμη βασιλείς.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15

Ο Πτολεμαίος ΣΤ'
Φιλομήτωρ ήταν ο
έκτος φαραώ της
Δυναστείας των
Πτολεμαίων, η
οποία κυβέρνησε
την Αίγυπτο καθ'
όλη τη διάρκεια της
ελληνιστικής
περιόδου

Για αυτό συγχίσθηκεν ο Σελευκίδης 16
Δημήτριος, κι αμέσως πρόσφερε στον Πτολεμαίο 17
ενδύματα ολοπόρφυρα, διάδημα λαμπρό, 18
βαρύτιμα διαμαντικά, πολλούς 19
θεράποντας και συνοδούς, τα πιο ακριβά του άλογα, 20
για να παρουσιασθεί στην Ρώμη καθώς πρέπει, 21
σαν Αλεξανδρινός Γραικός μονάρχης. 22

Αλλά ο Λαγίδης, που ήλθε για την επαίτεια, 23
ήξερε την δουλειά του και τ' αρνήθηκε όλα αμρ;nbsp; 24
διόλου δεν του χρειάζονταν αυτές η πολυτέλειες. 25

Παληοντυμένος, ταπεινός μπήκε στην Ρώμη, 26
και κόνεψε σε ενός μικρού τεχνίτου σπίτι. 27
Κι έπειτα παρουσιάσθηκε σαν κακομοίρης 28
και σαν πτωχάνθρωπος στην Σύγκλητο, 29
έτσι με πιο αποτέλεσμα να ζητιανέψει. 30

γ. Φεβρουάριος 1910, δ. Ιούνιος 1916

Πραγματολογικά στοιχεία

Ο **Δημήτριος** (αργότερα: **ο Σωτήρ**) ήταν γιος του Σέλευκου Δ' Φιλοπάτορος και ανιψιός του Αντίοχου Δ' του Επιφανούς.

Ο **Πτολεμαίος ο ΣΤ' ο Φιλομήτωρ** ήταν αδελφός του Πτολεμαίου του Η' του Ευεργέτη.

Το 178 π.Χ. ο Δημήτριος πήρε τη θέση του θείου του Αντίοχου ως όμηρος στη Ρώμη, ύστερα από παρέμβαση του Σέλευκου, ο οποίος θέλησε να επαναφέρει τον αδερφό του που βρισκόταν εκεί από το 188 π.Χ., όταν είχε υπογραφεί η ειρήνη της Απάμειας ανάμεσα στους Ρωμαίους και την Αυτοκρατορία των Σελευκιδών. Τρία χρόνια μετά ο Σέλευκος Δ' δολοφονείται από τον Ηλιόδωρο, έναν σύμβουλό του, ο οποίος αυτοανακηρύσσεται βασιλιάς. Τον Ηλιόδωρο θα εκτελέσει ο Αντίοχος Δ', ο οποίος θα αναλάβει τα ινία της αυτοκρατορίας, αφήνοντας τον Δημήτριο Α' και νόμιμο διάδοχο του Σέλευκου στη Ρώμη.

Ο Δημήτριος θα παραμείνει στη Ρώμη ως το 162, καθώς ακόμη κι όταν το 164 π.Χ. πέθανε ο Αντίοχος Δ', ο θρόνος πέρασε στον ανήλικο γιο εκείνου τον Αντίοχο Ε', με επίτροπο και αντιβασιλιά τον στρατηγό Λυσία, που είχε ορίσει ο Αντίοχος ως διοικητή της Συρίας. Την ίδια περίοδο πάντως ο Δημήτριος θα συναντήσει στη Ρώμη τον ξάδερφό του Πτολεμαίο ΣΤ' Φιλομήτορα, τον εξόριστο και μέχρι πρότινος συμβασιλέα της Αιγύπτου, όταν εκείνος, διωγμένος από τον συμβασιλέα αδελφό του, κατέφυγε στη Ρώμη προκειμένου να ζητήσει τη βοήθεια της Συγκλήτου για την παλινόρθωση του στο θρόνο. Το περιστατικό της άφιξης του Πτολεμαίου ΣΤ' στη Ρώμη, πεζού και με φτωχικά ρούχα, περιγράφει ο Καβάφης στο ποίημά του.

Δημητρίου Σωτήρος (162-150 π.Χ.)

Κάθε του προσδοκία βγήκε λανθασμένη!	1
Φαντάζονταν έργα να κάμει ξακουστά,	2
να παύσει την ταπείνωσι που απ' τον καιρό της μάχης	3
της Μαγνησίας την πατρίδα του πιέζει.	4
Να γίνει πάλι κράτος δυνατό η Συρία,	5
με τους στρατούς της, με τους στόλους της,	6
με τα μεγάλα κάστρα, με τα πλούτη.	7
Υπέφερε, πικραίνονταν στην Ρώμη	8
σαν ένοιωθε στες ομιλίες των φίλων του,	9
της νεολαίας των μεγάλων οίκων,	10
μες σ' όλην την λεπτότητα και την ευγένεια	11
που έδειχναν σ' αυτόν, του βασιλέως	12
Σελεύκου Φιλοπάτορος τον υιό —	13
σαν ένοιωθε που όμως πάντα υπήρχε μια κρυφή	14
ολιγωρία για τες δυναστείες τες ελληνίζουσες ·	15

που ξέπεσαν, που για τα σοβαρά έργα δεν είναι, 16
για των λαών την αρχηγία πολύ ακατάλληλες. 17
Τραβιούνταν μόνος του, κι αγανακτούσε, κι όμνυε 18
που όπως τα θαρρούν διόλου δεν θάναι · 19
ιδού που έχει θέλησιν αυτός · 20
θ' αγωνισθεί, θα κάμει, θ' ανυψώσει. 21

Αρκεί να βρει έναν τρόπο στην Ανατολή να φθάσει, 22
να κατορθώσει να ξεφύγει από την Ιταλία — 23
κι όλην αυτήν την δύναμι που έχει 24
μες στην ψυχή του, όλην την ορμήν 25
αυτή θα μεταδώσει στον λαό. 26

Ά στην Συρία μονάχα να βρεθεί! 27
Έτσι μικρός απ' την πατρίδα έφυγε 28
που αμυδρώς θυμούνταν την μορφή της. 29
Μα μες στην σκέψι του την μελετούσε πάντα 30
σαν κάτι ιερό που προσκυνώντας τό πλησιάζεις, 31
σαν οπτασία τόπου ωραίου, σαν όραμα 32
ελληνικών πόλεων και λιμένων. — 33

Και τώρα;	34
Τώρα απελπισία και καῦμός.	35
Είχανε δικιο τα παιδιά στην Ρώμη.	36
Δεν είναι δυνατόν να βασταχθούν η δυναστείες	37
που έβγαλε η Κατάκτησις των Μακεδόνων.	38
Αδιάφορον: επάσχισεν αυτός,	39
όσο μπορούσεν αγωνίσθηκε.	40
Και μες στην μαύρη απογοήτευσί του,	41
ένα μονάχα λογαριάζει πια	42
με υπερηφάνειαν · που, κι εν τη αποτυχία του,	43
την ίδιαν ακατάβλητην ανδρεία στον κόσμο δείχνει.	44
Τ' άλλα – ήσαν όνειρα και ματαιοπονίες.	45
Αυτή η Συρία – σχεδόν δεν μοιάζει σαν πατρίς του,	46
αυτή είν' η χώρα του Ηρακλείδη και του Βάλα.	47

γ. Μάρτιο 1915, δ. Σεπτέμβριο 1919

Πραγματολογικά στοιχεία

Ο Δημήτριος Α' ο Σωτήρ ηγήθηκε της Αυτοκρατορίας των Σελευκιδών από το 162 π.Χ. μέχρι το 150 π.Χ., οπότε και δολοφονήθηκε απ' τις δυνάμεις που υποστήριζαν το νέο διεκδικητή του θρόνου Αλέξανδρο Βάλα.

Το 162 π.Χ. ο Δημήτριος, πιθανόν με την ανοχή ανωτέρων ρωμαϊκών κύκλων, δραπέτευσε από τη Ρώμη και ήλθε στην Τρίπολι της Συρίας. Εκεί στέφθηκε βασιλιάς, συνάθροισε μισθοφόρους και μαζί τους μπήκε στην Αντιόχεια, όπου με την επιδοκιμασία του πλήθους φόνευσε τον Αντίοχο Ε' και τον επίτροπό του Λυσία.

Ο Δημήτριος Α' ο Σωτήρ, γιος του Σέλευκου Δ' Φιλοπάτορος και της Λαοδίκης Δ', ήταν ηγεμόνας της Αυτοκρατορίας των Σελευκιδών κατά την περίοδο 162 - 150 π.Χ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΡΙΣΙΜΙΤΖΑΚΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ 1984α, «Η Ελληνικότητα του έργου του Καβάφη», *Το έργο του Κ. Π. Καβάφη*, Πρόλογος και φιλολογική επιμέλεια Γ. Π. Σαββίδη, Δεύτερη έκδοση, ενημερωμένη με ανέκδοτα κείμενα, Ίκαρος, Αθήνα (1975), 61-72.

_____ 1984β, «Η πολιτική του Καβάφη», στο *Το έργο του Κ. Π. Καβάφη*, Πρόλογος και φιλολογική επιμέλεια Γ. Π. Σαββίδη, Δεύτερη έκδοση, ενημερωμένη με ανέκδοτα κείμενα, Ίκαρος, Αθήνα (1975), 34-42.

BEATON RODERICK 1983, "The History Man", *Journal of the Hellenic Diaspora*, vol. X, 1 & 2 (Spring-Summer) 23-44.

BOWRA C. M. 2006, *Ο Κωνσταντίνος Καβάφης και το ελληνικό παρελθόν*, Γαβριηλίδης, Αθήνα (1949). ΓΙΑΝΝΗΣ ΔΑΛΛΑΣ (1974), *Καβάφης και Ιστορία*, Αθήνα, Ερμής.

HAAS DIANA 1982, «Cavafy's Reading Notes on Gibbon's *Decline and Fall*», *Folia Neohellenica*, 4, 26-97.

ΙΛΙΝΣΚΑΓΙΑ ΣΟΝΙΑ (1983), *Κ. Π. Καβάφης: οι δρόμοι προς το Ρεαλισμό στην ποίηση του 20ού αιώνα*, Αθήνα, Κέδρος.

ΚΑΡΑΟΓΛΟΥ Χ. Λ. 2000, *Εκτός ορίων. 2 + 1 κείμενα για τον Καβάφη*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press.

MACKINSEY MARTIN 2012, *Hellenism and the Postcolonial Imagination. Yeats, Cavafy, Walcott*. Madison-Teaneck, Foreign Dickinson University Press.